

Uskrsni običaji u Starčevu i Opopu

Katica Naglič*

Sažetak

Cilj ovoga rada je prikaz rezultata terenskih istraživanja uskrsnih običaja Hrvata na području Banata u Republici Srbiji, koje je provedeno je 10. prosinca 2019. i od 18. do 23. ožujka 2020. godine u Opopu i Starčevu. Pri terenskom istraživanju nastojale su se utvrditi osobitosti običajno-obrednih praksi u razdoblju od Pepelnice – Čiste srijede do Uskrsnog ponedjeljka, obuhvaćajući razdoblje korizme, Cvjetne nedjelje, Velikoga tjedna te Uskrsa. Ovim radom pokriveno je razdoblje od početka 20. stoljeća pa sve do danas. Istraživanje uskrsnih običaja u ovim mjestima temelji se na svjedočenju njihovih sudionika, temeljeno na prenesenim znanjima, njihovom sjećanju o običajima kakvi su bili u prošlosti te kakvi su se zadržali do današnjih dana u njihovim obiteljima.

Ključne riječi: Uskrs, običaji, Hrvati, Banat

Korizma i korizmeno vrijeme

Pripreme za Uskrs započinju korizmom. Naziv korizma dolazi od latinskog naziva *quadregesima* odnosno talijanske verzije *guaresima* u značenju četrdesetodnevica (usp. Maračić 1991: 10). Unutar korizme ima šest nedjelja i svaka ima svoje ime. Prva korizmena nedjelja zove se Čista, druga je Pačista, treća Bezimena, četvrta Sredoposna, peta Gluha (Glušna), a šesta je Nedjelja muke Gospodnje ili Cvjetnica.

Korizma je razdoblje u kojem se kršćani pokornički pripremaju za blagdan Uskrsa: „U kršćanskom svijetu pripreme za Uskrs počinju otprilike četrdeset dana prije samog Uskrsa tj. na ‘čistu srijedu’. U tom periodu se ljudi postom, odricanjem, molitvama i dobrim djelima pripremaju za dolazak temeljnog praznika kršćanstva tj. uskrsnuća našeg Gospodina Isusa Krista.“ (Rukavina 2005: 10).

Pepelnica (Čista srijeda)

Korizmeno razdoblje započinje Pepelnicom ili Čistom srijedom, to je dan poslije poklada: „Vrijeme 40-dnevne priprave za Uskrs, javlja se u rimskoj liturgiji od 4.

* Surčin

stoljeća a započinjalo je prvom nedjeljom korizme. Od 6. stoljeća početak korizme se pomiče na srijedu koja predhodi toj nedjelji. Toga su dana pokornici, a potom i ostali vjernici, primali pepeo kao znak ulaska u korizmenu pripremu za Uskrs. Od 11. stoljeća pepeo se radio od maslinovih ili palmiranih grančica blagoslovljenih na Cvjetnicu prethodne godine.“ (s. n. s. a.).

Do pomaka na srijedu došlo je kako bi se dobio puni četrdesetodnevni post, na čije je trajanje bitno utjecala biblijska tipologija broja četrdeset, presudno četrdesetodnevni post Isusa Krista u Judejskoj pustinji (usp. Maračić 1991: 10).

Kazivači su naglasili da se sveta misa na Pepelnicu uvijek održavala, iako nemaju svog župnika te im svećenik dolazi iz Pančeva.¹ Jedino je vrijeme njezina održavanja bilo različito, ponekad popodne a ponekad navečer. Vjernici rado na ovaj dan idu na svetu misu.

Naziv Pepelnica ovaj dan je dobio po crkvenom običaju, jer tada svećenici „pepele“ vjernike, odnosno stavljaju križ od pepela na čelo svakog vjernika. Ovaj križ se ne briše, s njim se ide kući. Blaženka Horvat iz Opova kaže:

... zove se Pepelnica jer dobijamo križ odnosno očišćenje sa pepelom. Marica Gasenberger dodaje: Na kraju mise idemo jedan po jedan ka svećeniku i on moleći napravi križ na čelu svakom. Za to vreme se peva neka korizmena pesma (Slika 1).

Slika 1. Vlč. Robert Paštrik pepeli vjernike na Pepelnicu u crkvi sv. Elizabete u Opovu 2019. godine. Snimila Blaženka Horvat.

¹ Svećenik im je dodijeljen krajem 2019. godine, no trenutno i dalje dolazi iz Pančeva, dok se ne uredi njegov župni stan.

Na isti način se obavlja *pepeljenje* i u Starčevu, o čemu govori Marija Bratić te dodaje još jedan detalj: *Prvo idu žene, pa onda muškarci.*

Pepeo u oba sela se pravi od izgorjelih grančica vrbe, mace, koje su blagoslovljene lani na Cvjetnicu te su se čuvale za ovu prigodu. Pepeo pripremaju svećenici o čemu svjedoče svi kazivači. Marica Gasenberger iz Opova kaže:

Dok smo imali našeg župnika, pravio je pepeo tu kod nas u Opovu. Kada su svećenici dolazili iz Pančeva, nekada su pravili tu u Opovu, a nekada su donosili napravljen pepeo u posudici iz Pančeva.

Na dan Pepelnice se ništa ne radi. O tome svjedoče Lenka Blaženić iz Starčeva i Marica Gasenberger iz Opova. Na ovaj dan vjernici poste. Svi kazivači razlikuju strogi post i post. Strogi post provodi mali broj ljudi i podrazumijeva cijeli dan samo na kruhu i vodi u minimalnim količinama. Blaženka Horvat iz Opova iznosi svoj primjer:

Ja lično od kada sam u penziji taj dan sam samo na hlebu i vodi. Moji ukućani poste, ujutro čaj i malo hleba, za ručak krompir čorba u koju stavim po jedno jaje za svakog, večera šta ostane od ručka.

Marija Bratić iz Starčeva potvrđuje strogi post te dodaje: *... ali mi jedemo bareni krompir poliven uljem, a u zadnje vreme i ribu iz konzerve. A moja baba Reza je na ovaj dan pravila kokice.*

Post kojega se pridržava većina ispitanika je jedan do tri obroka dnevno u minimalnim količinama hrane. Za vrijeme posta strogo je zabranjeno jesti meso, ali se jelo mlijeko, mliječni proizvodi, jaja, sir, krumpir *baren* i pečen u ljusci u pećnici. Kazivačice svjedoče kako se u njihovoj obitelji postilo. Tako Lenka Blaženić iz Starčeva kaže: *Jedemo bareni krompir i sir*, a Marica Gasenberger iz Opova: *Post je obavezan ali je više nemrs, jedemo sira, mleka, barena jaja i dunsta² jelo se ponešto od ovoga tri puta po malo.*

Posuđe se u Starčevu pralo od masnoće kako bi se u vrijeme korizme u njima mogla spremati posna jela, a u Opovu se kazivači ne sjećaju tog običaja. Marija Bratić iz Starčeva opisuje ovaj običaj, uz napomenu da se to čini dan prije Pepelnice:

Bio je taj običaj, na treći dan poklada (utorak), didovi, kako smo zvali taj dan, čisti se i riba posuđe od masnoće. Masnoća koja je bila u sudovima se kupila i mešala se sa prekrupom (kukuruzno brašno) pa se to davalo prasicima i svinjama. Stavi se pepeo onda u posudu, doda se voda i stavi se da se iskuva. Pepeo je bio najviše od šapurina³. Ovaj običaj je prestao pre tridesetak godina. Ovako su radile osobe rođene 1900. na ovamo. Moja baba je ovo obavezno radila, a moja generacija ne.

Lenka Blaženić iz Starčeva potvrđuje i dodaje: *Sve se masno opere da ne bude ništa masno i kašike su se ribale. Kada je prestalo? Pa oko 65. godine.*

² Kompot od voća.

³ Čokanj, ostatak od očišćenog klipa kukuruza.

Obilježja korizme

O običaju odricanja svjedoče kazivači Zlatimir Kirhner iz Opova koji se tijekom korizme odriče alkohola, a Ivanka Barašević iz Starčeva svjedoči da se znala odreći kakvog odjavnog predmeta ili cipela.

Crkva je u korizmi opremljena pokornički, skromno, bez cvijeća, oltarnik, mišnica svećenika i ostala obilježja su ljubičaste boje (Slika 2).

Slika 2. Korizmeni oltar u ljubičastoj boji u crkvi sv. Elizabete u Opovu 2020. godine. Snimila Blaženka Horvat.

Korizmena pobožnost

U vrijeme korizme se češće i više moli nego obično i odlazi u crkvu. Održavala se pobožnost križnog puta i pobožnost moljenja krunice Blažene Djevice Marije.

Pobožnost križnog puta

Utorkom i petkom najčešće se održava pobožnost križnog puta u spomen na Isusovu muku koju je trpio za čovjeka od trenutka kada Isusa osuđuju na smrt do polaganja Isusova tijela u grob. Likovni prikaz postaja križnoga puta, prikazima Isusove muke, postao je sastavni dio crkvenih interijera: sastoji se od 14 slika ili kipova, koji predstavljaju prizore Isusova trpljenja. Molitveni dio križnoga puta sastoji se od

U vrijeme korizme nije se nosila niti se sada nosi odjeća veselih boja, posebice ne nešto crveno. Nose se zagasite boje. U crkvu žene idu s povezanom maramom na glavi, a odjeća obavezno ima rukave, o čemu govori Marica Gasenberger iz Opova:

Nije mi bilo poznato da treba da se nose tamne boje. Kada mi je snaja došla iz Kukujevača... oni i za sahrane, kad nije rođak, nose crno, barem tamno. Znam... u crkvu se ne ide gologlav nego povezana marama i obavezno rukavi...

U korizmi kršćani pristupaju sakramentu ispovijedi kako bi pomireni s Bogom i ljudima radosnije mogli slaviti Uskrs. Krajem korizme župnik organizira zajedničku ispovijed za sve vjernike u jednom danu. Blaženka Horvat iz Opova je posvjedočila o zajedničkoj ispovijedi u crkvi sv. Elizabete u Opovu.

pripravne molitve, zatim od 14 molitava za svaku postaju i završne molitve. Prilikom moljenja molitava za svaku postaju uobičajeno je bilo da član crkvenog odbora ili ministrant nosi križ i stane ispred postaje za koju svećenik moli molitvu. Vjernici stoje ili kleče u klupama i pri molitvi se okreću prema postaji ispred koje se molitva moli. Pripravna i završna molitva mole se ispred oltara.

U oba mjesta pobožnost križnog puta se održava samo petkom. Dok su imali župnike u svojim crkvama (crkva sv. Mauricijusa u Starčevu do sedamdesetih godina 20. stoljeća, crkva sv. Elizabete u Opovu do pred tridesetak godina), križni put su predvodili svećenici i pjevački zbor, koji je u oba mjesta u tom razdoblju bio jak. Zbor je pjevao prigodnu pjesmu „Stala plaćuć tužna mati“. Vjernici su sjedili u klupama, a križ su nosili muškarci ili djeca od postaje do postaje. U tom periodu puno je vjernika prisutno na križnom putu. Od kada nemaju župnika, u oba sela se organiziraju žene i poneki muškarac i održavaju sami pobožnost križnog puta te samostalno mole okupljeni u crkvi ispred postaja križnog puta. Sudionici križnog puta nose odjeću zagastih boja (Slika 3).

Blaženka Horvat iz Opova opisuje kako se održavao križni put u prošlosti i danas: *Nekada davno križni put je držao svećenik sve do Andrije Majera. Kada je on otišao, nemamo svećenika u Opovu, dolaze nam iz Pančeva. Sad ćemo imati svog župnika vlč. Mašu Tamasa⁴. Nekada smo imali krunicarke u Opovu, bilo ih je 20 do 30 i one sve i još vernika i deca su dolazili na križni put. Sad ja otključam crkvu i okupimo se nas četiri do šest vernika. Kada nas je manje ja predvodim, a kada nas je više, onda delimo na dvoje da nas više učestvuje. Tako sam ove godine bila sama prvi put, posle nas je bilo više. Od kada su vanredne mere na snazi zbog korona virusa, sa ograničenim kretanjem i samoizolacijom osoba od 65 plus ne okupljamo se u crkvi da bismo molili križni put.*

Slika 3. Sudionici na pobožnosti križnog puta u crkvi sv. Elizabete u Opovu 2019. Snimila Blaženka Horvat.

⁴ Nije bio određen za njihovoga župnika, kako su kazivači u vrijeme istraživanja očekivali.

Marica Gasenberger iz Opova ističe kako je nekada na križni put išla sa svekrvom, a danas i ona ide sa svojom snahom, te napominje kako iz zdravstvenih razloga jedino ne ide kad je hladno te pojašnjava: *Sada je križni put u 15 sati, tako smo se dogovorili mi vernici, a kada je bio vlč. Majer bio je kasnije.*

Lenka Blaženić opisuje kako se pedesetih do sedamdesetih godina 20. stoljeća održavao križni put u Starčevu:

Na križni put smo išli petkom u 3 sata popodne kada sam ja bila mlada i srednjih godina. Predvodio je svećenik. Križ je nosio muškarac ili deca. Pevački hor je takođe isto išao od postaje do postaje. Bilo nas je do pedesetak sa decom... bake, mladi, snaje...

Marija Bratić iz Starčeva svjedoči o nastalim promjenama:

Križni put je svakog petka. Kada je bilo župnika kod nas bili su i oni, a kada nema svećenika skupe se žene i mole. Nekada su muškarci nosili križ od postaje do postaje, kada ih je manje nosi jedan, a kada ih je više menjaju se i do njih četvero. Sada nas je manje, ne nosimo križ nego stanemo svi ispred postaje i jedna žena moli i peva se pjesma. Nekada nas je bilo i do 30-40, sve do pre 30 godina. Sada nas je do osmoro.“ (Slika 4).

Imali su poseban molitvenik za križni put (Slika 4).

Slika 4. Molitvenik iz 1966. godine u vlasništvu Ivanke Barašević iz Starčeva, nasljedstvo od mame Celestine – Tine Barašević.

Običaj pobožnosti križnog puta se održao u Hrvata kako u Starčevu tako i u Opovu unatoč tome što u tim župama dugi niz godina nije bilo župnika, a svećenici su dolazili samo nedjeljom i na blagdane.

Pobožnost moljenja krunice Blažene Djevice Marije

Marija Bratić i Svjetlana Razum svjedoče i o kruničarkama u Starčevu koje su postojale sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća. Kruničarke su od početka 20. stoljeća postojale u oba sela. Molile su krunicu Blažene Djevice Marije tijekom cijele godine, što se intenziviralo u vrijeme korizme.⁵

Kruničarke su od početka 20. stoljeća postojale u oba sela.

U Starčevu su kruničarke bile iznimno jake u 20. stoljeću. Marija Bratić i Svjetlana Razum su kao djeca sa svojim bakama išle na moljenje krunice. Marija Bratić svjedoči posebno o moljenju krunice u korizmeno vrijeme:

Nekada su žene kruničarke u vreme korizme svako večer pre Zdravomarije, kada crkva zvoní pozdravljenje, oko 6 sati uveče išle u kuću kod neke žene i molile krunicu. Išlo se svako večer u drugu kuću. Okupi se i do petnaestoro žene i dece. Ja sam išla sa mojom baba Rezom od 1959. do 1962. godine. Ovaj običaj je prestao sedamdesetih godina dvadesetog veka kada su neke bake umrle.

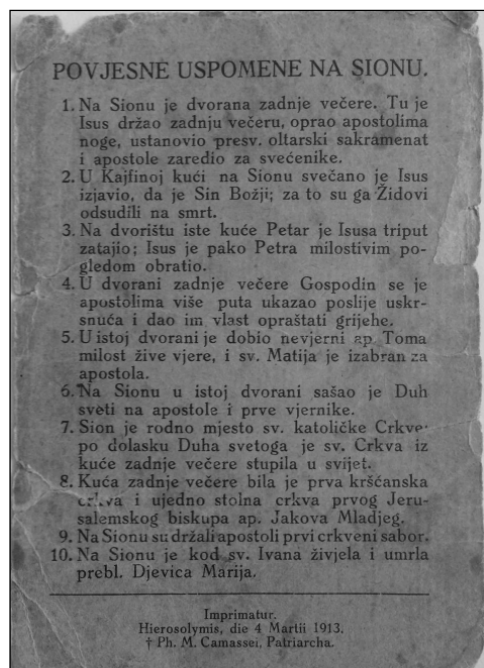
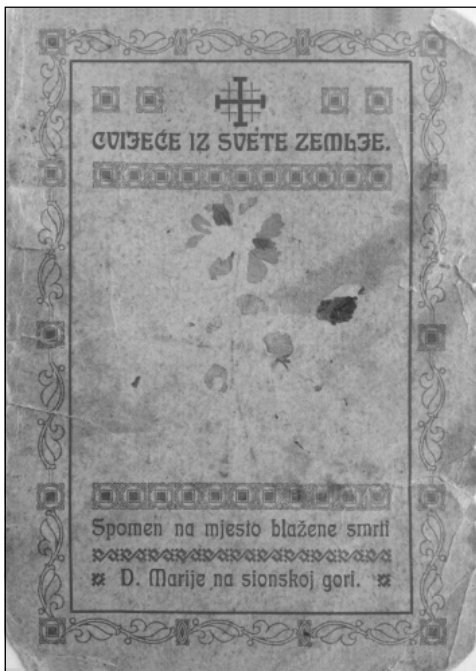
O ovom običaju govori i Svjetlana Razum, rođena u Starčevu, gdje je živjela do završetka studija medicine. Sa svojom bakom Lenkom (bakom po ocu) koju je zvala *majka*, također je išla na moljenje krunice:

Voditeljica kruničarki u vrijeme kada sam ja bila dijete, 1960 i neke, je bila kuma Katica Terajićova. (...) Kruničarke su predvodile krunicu i u crkvi kada se molila. One su tijekom cijele godine razmjenjivale otajstva, sad se to zove živa krunica. Svaka žena po jednu deseticu krunice moli tijekom radnih dana a nedjeljom voditeljica kruničarki dođe svečano obučena i nosi otajstvo i predaje ženi koja to otajstvo moli sljedeći tjedan. Ja imam sliku svetog otajstva iz 1932. godine i dvije slike sa prešanim cvijećem iz Svete zemlje iz 1913. godine koje sam naslijedila od Majke. Na ovim slikama sa zadnje strane su pobrojani bitni duhovni događaji. Dokumenti su na hrvatskom jeziku. (Slike 5a i 5b)

⁵ Krunicu može moliti svatko za sebe na bilo kom mjestu bilo kada, može se moliti organizirano u crkvi, mogu je moliti žene članice „kruničarki“, izmjenjujući otajstva. Skupina žena koje mole krunicu nazivaju se kruničarke. Najčešće mole u kućama svojih članica. Krunica Blažene Djevice Marije (BDM) moli se organizirano i kod pokojnika. U prvoj polovici 20. stoljeća bilo je rasprostranjeno organizirano moljenje krunice kod kuće tako što se u župama organizirao što veći broj žena na čelu s voditeljicom koja je organizirala sustav moljenja. Kruničarke su bile organizirane tako da je jedna žena tijekom sedmice molila otajstvo koje bi joj nedjeljom predala voditeljica svečano u crkvi. Povremeno su se okupljale u kući voditeljice ili jedne od kruničarki na zajedničku molitvu krunice. U Opopu su se kruničarke zadržale i danas, ima ih petnaest, to znači da jedno otajstvo mole po tri članice. Svake nedjelje prije sv. mise mole krunicu u crkvi. Ostalim danima mole svaka u svojoj kući. Voditeljica kruničarki danas je Blaženka Horvat. Izmjenu otajstava rade prve nedjelje u mjesecu. Poslije svete mise voditeljica podijeli otajstva po unaprijed određenom redosljedu. Poslije izmjene otajstava obilaze oko oltara i mole krunicu. Kruničarke obično preuzimaju članstvo od svojih baka i majki. Blaženki Horvat su i baka Roza i mama Ana bile kruničarke, a u obitelji Gasenberger su sada kruničarke baka, snaha i kćer. U korizmi se danas kruničarke ne okupljaju. Krunica BDM se moli organizirano i kod pokojnika, a u Opopu kruničarke i danas mole za dušu pokojnika u njegovom domu.

Nadalje objašnjava:

Kruničarke su u svojoj kući molile otajstvo koje dobiju. Određena otajstva se jesu molila u kući voditeljice gdje su isto žene u crnini dolazile, bake... i ja sam sa Majkom išla i onda se ružarij cijeli molio. Sada... da li je to bila korizma ja sam bila dijete, to se ne mogu sjetiti... Tih žena je bilo dosta. Možda je ipak bilo u korizmi, ja sam bila predškolsko dijete sjećam se otajstva žalosne krunice. (...) Znači kod nje su dolazile žene, bile su sve u lijepoj svečanoj crnoj odjeći, gore bluza dolje ona šira suknja onako i pregača... ima faltice sa strane. I bilo ih je... sjedile su kako su kreveti sa strane, pa stol, pa klupe između. Bile su pune obje te klupe duž kreveta i oko peći. Znaš ona klupa što opasuje peć, tu su sjedile sve, znači bilo ih je dosta i do dvadeset. I ovako... dolazilo se dostojanstveno i Faljen Isus i sjelo se i molilo. Nije bilo nikakvih priča o nečem drugom ili da bi one vodile nekakve seoske priče ili o svom životu. Samo se molilo. Inače su kruničarke išle i kad ko umre, javle im i one prve idu moliti.

Slike 5a i 5b. Cvijeće iz Svete zemlje (naslovnica i zadnja stranica) iz 1913. godine u vlasništvu Svetlane Razum.

Moljenje krunice Blažene Djevice Marije je bilo tako intenzivno do sedamdesetih godina 20. stoljeća u Starčevu, gdje se posebno molilo u korizmi u zajedništvu po kućama. Danas se to u Starčevu svelo na pojedinačno moljenje krunice, dok se u Opopu još uvijek zajednički intenzivno moli tijekom cijele godine.

Post u korizmi

Tijekom korizme za vjernike Katoličke Crkve post je obvezan na Čistu srijedu i Veliki petak, u ostale dane prepušteno je vjernicima da sami odluče. Post kod katolika znači uzeti samo jedan obrok u danu. Post je obvezan za katolike od navršene 18. do započete 60. godine života. Posta su oslobođene trudnice, dojilje, bolesnici i oni koji se bave teškim fizičkim radom. Nemrs znači redovito jesti (uobičajena tri obroka dnevno), ali ne jesti meso. Zakon nemrsa obvezuje one koji su navršili 14. godinu života, osim ako je u petak svetkovina. U oba mjesta posti se u oba dana obveznog posta. Vjernici po svojoj volji veoma često poste i svakog petka u korizmi kada ne jedu meso već u manjim količinama jedu kokice, krumpir, sir, jaja, *kačamak*, tjesteninu, mlijeko, čaj, ipak možemo reći da se petkom primjenjuje više nemrs nego post. O tome imamo svjedočanstva kazivača. Marica Gasenberger iz Opova kaže:

Petak obavezno postimo, oduvek, sigurno 70, ma i 150 godina... od kada se zna. Jedemo pečeni krompir u rerni... u čakšire krompina ili krompir salatu, nasuvo testa⁶ sa makom, sa lukom ili sa grizom ili knedle sa šljivama, gomboce, kako ih zovemo.

Blaženka Horvat iz Opova svjedoči o postu u svom domu:

Mi u kući postimo svaki petak. Ja molim i trinaest utoraka za svetog Antu pa i tada postim. Hrana je bez mesa. Za doručak jedemo krompir u ljusci pečen u rerni, krompir salatu. Za ručak ... spanać i jaja, ribu, rezance sa makom, krompir čorba, paradajz supa, testo sa sirom. Valjuške mesim sama. Za večeru jedemo šta ostane od ručka, ako ne kriška sira, barena jaja, prženo jaje, jogurt, gibanicu. Meso se ne jede.

Blaženić Lenka iz Starčeva kaže da se u njihovoj kući jela i sada se jede riba i krumpir s malo ulja i ništa drugo, a Marija Bratić opisuje post u svojoj obitelji:

Petkom se postilo a radnim danima ko je hteo. Ujutro mleka, čaja. Jede se kuvani – bareni krompir ili pečen u ljusci u rerni preliven uljem i sir, kačamak, rezanci sa sirom. Moja baba je uvek pekla kokice. Sada uglavnom pečem ribu i krompir salatu i paradajz čorbu sa taranom.

Zabrane održavanja zabava i vjenčanja

U istraženim lokalitetima izrazito se pazi da se ne održavaju zabave, *igranke* i posebice vjenčanja. Iako se one izričito ne zabranjuju, pazi se da se ta tradicija poštuje:

Ne održavaju se ni zabave ni svadbe. Ja u vreme korizme kao devojka nisam ni u bioskop išla. Da li su svećenici hteli da krste decu ne znam, ali nisu hteli da venčavaju. Eto i moja svadba je bila na Uskrs, čekali smo da prođe korizma. To je bio običaj i kod katolika i kod pravoslavaca. (Marija Bratić, Starčevo)

Lenka Blaženić potvrđuje da se u Starčevu nisu održavale *igranke*, a ni svadbe u korizmi. O ovim zabranama u Opovu svjedoče i Blaženka Horvat i Katica Gasen-

⁶ Kuhana tjestenina s dodatcima prženi luk, mrvice, sir, mak...

berger koja kaže: ... *strogo je zabranjeno, nema venčanja ni zabava ni muzike. Sada ima televizija, 21. vek je.*

Korizmene igre

S obzirom na to da su bile zabranjene *igranke*, mladi su se u vrijeme korizme u Oповu i Starčevu zabavljali na drugi način. Nisu palili vatru, nisu igrali druge igre, ali u Oповu, kako kaže Blaženka Horvat, mladi: *Išli su na plac da se prošetaju kod crkve i ... doma⁷ u parku.*

O zabavi mladih u Starčevu tijekom korizme od ranih dvadesetih do pedesetih godina 20. stoljeća svjedoči Lenka Blaženić:

Bila je nedjeljom igranka u parku, dođe svirac pa svira. A bile su i ljuljaške u parku i di je bilo drvo ispred kuća. Momci su ljuljali djevojke. To je bilo još i početkom 20. stoljeća kada je moja mama Ana bila mlada.

Iako je bilo pokajničko vrijeme, roditelji u obitelji, a svećenici u župi, imali su razumijevanja za potrebe mladih za druženjem, ali su se trudili da budu pod kontrolom i da ne bude bučno uz pjesmu i igru. Mladi su voljeli i poštivali ovaj običaj.

Gluha (crna) nedjelja

Na Gluhu (crnu) nedjelju pod svetom misom u crkvi svećenik pokriva križeve crnom ili ljubičastom *pokrivkom* i u Oповu i u Starčevu kao i svuda u katoličkom svijetu.

Marica Gasenberger iz Oпова svjedoči o ovom običaju: *Ranije je bila neka tanka krpa, a ja sam poklonila jednu staru crnu svečanu maramu za povezivanje glave. Sada se sa njom pokriva križ. I križ na oltaru se pokriva.* Marija Bratić iz Starčeva potvrđuje da se ide na misu i da se križ pokriva crnom tkaninom. Toga dana se nosi tamnija odjeća.

Cvjetnica (Cvjetna nedjelja)

Blagoslov grančica

Cvjetnica je nedjelja prije Uskrsa, ona je uvod u Veliki tjedan. U spomen na Isusov ulazak u Jeruzalem, svake godine na Cvjetnicu, na početku svete mise svećenik blagoslivlja grančice. U ovim krajevima to su maslinove grančice (ukoliko ih dobiju od rođaka iz Dalmacije) ili grančice mlade vrbe. Nekada se blagoslov ovih grančica obavljao u dvorištu crkve (porti) i vjernici su u procesiji na čelu sa svećenikom, noseći blagoslovljene grančice, uz prigodnu pjesmu ulazili u crkvu. Danas se grančice uglavnom blagoslivljaju u crkvi i članovi crkvenog odbora i ministranti podijele grančice vjernicima uz istu pjesmu. O ovom običaju u Starčevu piše Vinko Rukavina: „Zadnji deo priprema za Uskrs bila je Nedjelja Muke Gospodnje ili Cvetnica. Na tu Nedelju, nedelju dana prije samog Uskrsa, išlo se u crkvu nosile su se grančice

⁷ Dom kulture u Oповu.

vrbe (cica mace), neko je imao i maslinovih grančica, što je simbolički podsjećalo na Isusov ulazak u Jeruzalem prije Njegove muke koju je podneo.“ (ibid.).

Marija Bratić iz Starčeva opisuje blagoslov *maca*:

Ko ima kod kuće, sada, ponese sa sobom u crkvu grančice, ali veći buket, ne samo za sebe već i za rođake i komšije. U crkvi se mace stave na sto koji je unapred pripremljen. Da bi bilo dovoljno, neko iz crkvenog odbora spremi ostatak. Mace rastu u polju, ima ih na međama između njiva. Za svakog vernika u crkvi se pripremi 4-5 grančica i višak da ostane za pripremu pepela za Pepelnicu za iduću godinu. Svećenik na početku mise blagoslovi grančice i one tu stoje do kraja mise kada ih članovi crkvenog odbora dele. Za vreme deljenja grančica peva se korizmena pesma.

O ovom običaju od četrdesetih godina do kraja 20. stoljeća u Starčevu svjedoči i Lenka Blaženić:

Svetile su se grančice vrbe – mace. Stavi se na sto u crkvi i župnik posveti. Odbornici donose mace, sećam se da je teča Barašević nabavljao. Muškarci su delili mace u crkvi vjernicima i za to vrijeme se pjevala pjesma, ne sjećam se koja.

O blagoslovu grančica mace u Oповu kazuje Blaženka Horvat (Slika 6):

Grančice vrbe, mace, nabavlja Đurica⁸. Napolju u dvorištu spremimo grančice, svećenik posveti, a mi smo okolo prisutni. Muškarci podele grančice. Stajemo u kolonu i idemo u crkvu. Kada uđemo u crkvu, počinje misa.

Svećenje grančica u crkvi svete Elizabete u Oповu posebno je svečano, o čemu svjedoči Marica Gasenberger: *Obavezno se ide u crkvu, napolju u dvorištu se posvete grančice i ide se u litiji od sakristije, obiđe se oko crkve i uđe se u crkvu i peva se Hosana Davidovu sinu.*

*Slika 6. Svećenje grančica u Oповu oko 1970. godine.
Fotografija u vlasništvu Marice Gasenberger.*

⁸ Đurica Šulc je dugogodišnji zvonar u crkvi svete Elizabete u Oповu.

Objašnjava kako su litije dva crvena barjaka koji su na početku procesije, a između njih ide križ (Slika 7). Nakon njih idu djeca, pa pjevači, svećenik, ministranti, a za njima vjernici.

Slika 7. Litije s posvećenim grančicama u Opovu oko 1970. godine. Fotografija u vlasništvu Marice Gasenberger.

Grančice *mace* se nakon blagoslova nose kući i čuvaju do sljedeće godine (Slike 8a i 8b).

Slika 8a. Blagoslovljene mace u Starčevu u obitelji Barašević 2019. godine. Fotografija u vlasništvu Ivanke Barašević.

Slika 8b. Blagoslovljene mace u Opovu u obitelji Horvat 2020. godine. Fotografija u vlasništvu Blaženke Horvat.

Marija Bratić iz Starčeva kazuje:

Nakon blagoslova grančice mace se u kući stave u vazuu u kojoj stoje do sledeće godine u sobi ili u predsoblju. Sledeće godine te grančice se pale u šporetu da sagore. Nose se grančice i na groblje i stavi se kod svakog groba pokojnika iz obitelji.

Lenka Blaženić iz Starčeva spominje i vjerovanje vezano uz pupoljak mace: *Kod kuće se ubere sa grančice jedan sitan pupoljak i pojede se sa vodom za zdravlje. Grančica se u kući stavi kod svete slike i čuva se do sledeće godine, a onda se upali u šporetu. Nose se i na grobove.*

Marica Gasenberger govori kako se grančice čuvaju u Opopu:

Grančice donosimo kući. Uvek stavimo kod križa ili svete slike u sve sobe po jedna. Tu stoji do sledeće godine i onda se upali u šporetu ili furuni i onda stavimo nove. Na groblje ne nosim, nemam mlade umrle fala Bogu. Moja jetrva ima dva mlada, ona nosi. Nosi i hranu, a ja joj kažem grančice nosi, a hranu bolje daj nekom i nameni. Meni je svekrva rekla: „Donesi svetu vodu na groblje, posveti me i pomoli se.“

Blaženka Horvat svjedoči o čuvanju grančice u svojoj obitelji: *Moji i ja stavljali smo za sliku tajne večere, a sada stavimo u čup koji stoji u trpezariji blizu stola. Na groblje ne nosim.*

Posvećene grančice mace se nikada ne bacaju u smeće.

Običaj umivanja u cvijeću nije se prakticirao u ovim banatskim lokalitetima.

Evandjelje – Muka Gospodina Isusa Krista

Na Cvjetnicu evandjelje je Muka Gospodina Isusa Krista. U stara vremena do pred tridesetak godina u oba mjesta postojali su pjevački zborovi koji su pjevali muku po ulogama (Slika 9). Tekst evandjelja pjeva evandelist, Isusa obično pjeva svećenik, ostale uloge Petra, Judu, Pilata, sluškinje, pa i naroda pjevaju članovi crkvenog zbora. Danas samo po nekoliko osoba pjeva u zboru, pa se Muka ne pjeva, nego je svećenik čita. Blaženka Horvat iznosi povijest pjevanja Muke u Opopu:

Nekada se pevala naročito kada je bio Jan Kuharit, svećenik koji je poginuo, uloge su tada bile podeljene. I kod velečasnog Majera i pre njega se pevala Muka. Velečasni Robert, koji je dolazio iz Pančeva, je pevao a drugi svećenici su čitali. Sada kada smo dobili svog svećenika, videćemo.

O ovome običaju u Starčevu piše i Vinko Rukavina: „Kad su se grančice blagoslovile u toku bogoslužja umjesto evandjelja najčešće se pjevala uprizorena Muka Gospodnja tj. dio evandjelja koje opisuje Muku Gospodnju“. (ibid.) O običaju pjevanja Muke u prvoj polovici 20. stoljeća svjedoči Lenka Blaženić:

Pjevanje Muke je nekada bilo, poslije je prestalo. Kada je seja Roza⁹ bila mlada pjevao je Muku crkveni zbor. Sjećam se da je Isusa pjevala jedna djevojka ne znam zašto. Poslije su pjevali muškarci iz zbora i to sa koroša.

⁹ Roza Blaženić udana Naglič, Lenkina zaova, rođena 1924. godine.

Slika 9. Crkveni zbor sv. Mauricijusa iz Starčeva na Cvjetnicu šezdesetih godina 20. stoljeća. Fotografija u vlasništvu Dalibora Mergela.¹⁰

Pjevanje muke Gospodina Isusa Krista doprinosilo je svečanijem ugođaju tijekom svete mise na Cvjetnicu, istovremeno i življem sudjelovanju vjernika u liturgiji, a samim tim njihovom okupljanju u župnoj zajednici, koje je započinjalo priprema za izvođenje ovoga običaja. U oba mjesta se s vremenom izgubio ovaj običaj uslijed dugogodišnjeg odsustva župnika.

Veliki tjedan

U Velikom tjednu posebnu važnost ima veliko trodnevlje – Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota, koje simbolizira događaje Isusove tajne večere, Isusove muke, smrti i uskrsnuća te završava slavljem Uskrsa.

Veliki četvrtak

Veliki četvrtak označava posljednji dan korizme s kojim navečer počinje sveto trodnevlje. Na Veliki četvrtak u prijepodnevnim satima u svakoj biskupiji slavi se misa posvete ulja. Ovu misu predvodi biskup i prisustvuju svi svećenici osim ako su ozbiljno spriječeni. Ulje blagoslovljeno na ovoj svetoj misi koristi se tijekom godine za krštenja, svetu Potvrdu, bolesničko pomazanje, sveti Red i za katekumene. Na

¹⁰ U donjem redu s lijeva na desno su dvije nepoznate žene, Tina Turkaljeva i Kata Lekčeva; u prvom redu stoje Kata Perak, Tereza Kalanaš, Marija Radočaj, Reza Šoštarčić i Mara Badnjak; u drugom redu stoje župnik Lajoš Ereš, Andreja Orešković, Franja Pavlović, Iva Rajković, Nikola Radočaj, kantor Antal i Stipan Radočaj.

ovoj svetoj misi svećenici obnavljaju svoje svećeničke zavjete u spomen na događaj kada je Isus na Posljednjoj večeri ustanovio euharistijsku službu.

Većina kazivača u oba lokaliteta potvrdila je kako se na zemlji smjelo raditi u Velikom tjednu do Velikog četvrtka u podne.

Lenka Blažević iz Starčeva pojašnjava: *Jer su blagdani i pripreme za Uskrs i Velika subota, a smije se raditi samo baš nešto što moraš malo po dvorištu.* (Blaženka Horvat, Opovo).

Poneke obitelji već na Veliki četvrtak počinju pripremu hrane za Uskrs:

Barenje šunke je u četvrtak, sušena, ako je velika ja je presečem, ali gledam da bude omanja. Biram kad se kolje ... ostavite malo i slanine, lepša je. Nekad kad smo imali radnike i puno radili, onda smo posle Uskrsa kad sadimo krompir nosili barena jaja i šunke. Hleb ne misim, samo za Božić. (Marica Gasenberger, Opovo)

Navečer se ide na misu večere Gospodnje, koja je spomen na Kristovu Posljednju večeru. Ovom misom započinje sveto Trodnevlje. Na ovoj misi u vrijeme pjevanja slave će zazvoniti sva zvona u crkvi i više neće zvoniti do slave na misi Uskrsnuća na Veliku subotu. U narodu se ovaj običaj naziva *vezivanje zvona*. Zvona su zanimjela zbog muke i smrti Isusove. Zamjenjuje ih drvena naprava *čegrtaljka*. Čegrtaljke s početka 20. stoljeća imaju i crkva sv. Mauricija u Starčevu i crkva sv. Elizabete u Opovu. Marica Gasenberger iz Opova o ovom običaju kaže: *Kada se peva slava, mi pevamo i zvona zvone poslednji put. Čegrtaljku smo imali, ali ne znam da li je još upotrebljiva.* Od sedamdesetih godina 20. stoljeća zvona se zamjenjuju tišinom.

Marija Bratić svjedoči o običaju vezivanja zvona u Starčevu:

Kod nas je misa u 18 časova i tada se vezuju zvona ili kako mi kažemo, zvona su odletela do Uskrsa. Pod slavom zvone sva zvona. Zvone muškarcima, unapred se dogovori ko će. Posle se zvonu čegrtaljkom.

Dodaje kako danas više ne koriste čegrtaljke za vrijeme dok su zvona zavezana: *još od sedamdesetih godina. Pokvarila se i nije popravljena.*

Poslije evanđelja, u spomen na Isusovo pranje noge apostolima, svećenik pere noge muškarcima, članovima crkvenog odbora i zbora; po mogućnosti treba biti 12 sudionika u spomen na 12 apostola. Ukoliko nema 12 muškaraca, onda ih je manje. Običaja pranja nogu se ne sjećaju kazivačice iz Opova, ali u Starčevu je taj običaj postojao sve do pred tridesetak godina. Lenka Blaženić iz Starčeva se sjeća da je njen suprug Nikola, član crkvenog odbora, sudjelovao u ovom običaju. O ovom običaju piše i Vinko Rukavina: „Na Veliki četvrtak održavao se obred ‘Pranja nogu’ i obred ‘Poslednje večere’ tada su zvona zazvonila zadnji put i bila zavezana sve do Uskrsnuća. Za to se reklo da su zvona odletila.“ (ibid.).

Na kraju svete mise sveto otajstvo se iz velikog oltara premješta u svetohranište na malom oltaru, a za to vrijeme se pjeva. Pod cijelom svetom misom pjevaju se euharistijske pjesme. Na kraju mise svećenik u tišini „ruši“ oltar skidajući oltarnik, a križ i svijeće polaže u vodoravan položaj na oltar. Knjigu misala sklanja s oltara, svećenik silazi s oltara u sakristiju i vjernici se razilaze u tišini.

U Starčevu se sredinom 20. stoljeća održavao običaj obilaženja žena kruničarki poslije svete mise četiriju križeva na četiri kraja sela, na četiri strane svijeta i kod svakog križa mole krunicu (Slika 10). To je trajalo do dugo u noć, ponekad i do ponoći. O tome svjedoči Lenka Blaženić čija je svekrva bila kruničarka te je sudjelovala u ovom običaju.

Slika 10. Kruničarke iz Starčeva mole kod križa na izlasku k Omoljici na Veliki četvrtak četrdesetih godina 20. stoljeća.¹¹ Fotografija u vlasništvu Lenke Blaženić.

Običaji Velikog četvrtka posvećeni su misi večere Gospodnje, Euharistiji i održavaju se manje ili više sve do danas.

Veliki petak

Na Veliki petak označava se spomen na Kristovu smrt. To je svečani, tihi i žalosni dan za kršćane. Toga dana se posti i ne radi ništa osim bojanja jaja. Popodne se najprije ide na Križni put, a potom na obrede Velikog petka. Nakon obreda čuva se Isusov grob uz prisutnost vjernika koji se klanjaju i mole kod groba.

¹¹ Vlasnica fotografije nije sigurna je li snimljena prije ili neposredno poslije Drugog svjetskog rata.

Post na Veliki petak za katolike je obvezan, te se uz Čistu srijedu svrstava među vrlo stroge i zapovijedane postove. Post kojega se drže svi kazivači u oba lokaliteta isti je kao na Čistu srijedu. Blaženka Horvat kaže ... *bez vatre ujutro što spremiš spremiš i to stoji ceo dan.*

U popodnevnim satima, obično u 3 sata poslijepodne u spomen na čas Isusove smrti prolazi se posljednji križni put. Blaženka Horvat iz Opova kazuje kako nikada nije bila procesija kroz selo i dodaje da žene na Veliki petak zbog žalosti u crkvu idu s povezanom maramom na glavi.

Na Veliki petak nema i ne može biti mise nego se upriliče obredi Velikog petka. Obred se sastoji od tihog ulaska svećenika u crkvu koji se u tišini prostre pred oltar licem okrenut prema podu i u sebi moli. Nakon toga slijedi Muka Gospodina Isusa Krista koja je na ovaj dan uvijek po Ivanu. Poslije Muke slijedi sveopća molitva za razne potrebe, za papu, biskupe, sve kršćane, Židove, nevjernike. Potom je otkrivanje i ljubljenje križa i za to vrijeme se pjevaju prijekori „Puče moj“, zatim slijedi pričest. Kraj ovih obreda je iznošenje Presvetog sakramenta.

Ovi obredi na Veliki petak počinju u Opovu danas poslije križnog puta, a prije tridesetak godina je bilo kao i u Starčevu kasnije, oko 18 ili 19 sati. Muka se na ovaj dan, kao i na Cvjetnicu nekada, pjevala, a sada se čita. Marica Gasenberger kaže:

Obavezno se čita muka. Ranije se pevala dok je bilo pevačko društvo, jedan je evanđelista, velečasni je Isus i ostale uloge. Sada se čita ... Gospodin sve sam čita. Bilo ih je 10 do 12 kada sam ja bila mala. Ja idem oduvek u crkvu. Ja i Nada smo sada ostale same da pevamo, Mara Fancanelova je bolesna, sad je i Julka bolesna.

Poslije Muke se otkriva Isusov grob. Nakon službe riječi slijedi molitva vjernika. Zatim je otkrivanje križa. Poslije otkrivanja križa vjernici u redu kao za pričest prilaze i ljube križ Isusov, a za to vrijeme se pjeva pjesma „Puče moj“: *Križ drži muškarac. Ljubljenje križa ide kao za pričest i peva se pesma. Ne ostavljaju se pare.* (Marija Bratić, Starčevo); *Križ drži Đurica (Šulc, zvonar). Velečasni odvezuje jedan po jedan deo, onda se klanjamo križu. Od prošle godine se ostavljaju pare pored križa.* (Blaženka Horvat, Opovo). Marija Gasenberger iz Opova potvrđuje:

Kad se skida marama sa križa jedno po jedno i ljubi se križ u procesiji i peva se 'Častimo te križu sveti na kom visi Isus naš', a za pričest se peva 'O Isuse raskriljujem tebi ruke'.

Nakon ljubljenja križa je pričest. Poslije pričesti se u tišini završava služba, ali svi vjernici ostaju kako bi se molili ili čuvali Isusov grob. Za uređivanje Isusovog groba se koriste stari vezeni *peškiri* najčešće s bijelim vezom. Isusov kip je u ležećem položaju i predstavlja umrlog Isusa.

O Isusovom grobu u Opovu svjedoči Marica Gasenberger:

Tu di je sad ispovedaonica bio je Isus od gipsa u staklu, sad je to oronulo. Sad će se namestiti tu grob. Kako se pravi? Ima jedan kip Isusa u ležećem položaju, ima jedno ćebe i jastuk. Prošle godine nismo taj kip.... nego križ se položi.

Mi idemo klečeći od svete vode i molimo se u sebi do Isusovog groba. Tamo se pomolimo, ostavimo pare i vratimo se nazad klečeći, ko ne može, taj ne. Čuvare Isusovog groba nemamo. Moja snaja Marica je šila odeću za čuvare. Bili su samo jedne godine, ja mislim 2005. kad je bio svećenik Jan. Čuvari su bili muškarci, ne žene.

Blaženka Horvat potvrđuje da se Isusov grob postavlja kod ispovjedaonice gdje se nalazi ležeći Isusov kip, svijeća i korpica za novac. Svjedoči kako su Isusov grob davno čuvali kruničarke među kojima je bila i moja baka. Pevale su korizmene pesme i molile krunicu. Uхвати ih i 11 sati ili 12 sati noću, sada nema.

U Starčevu je Isusov grob daleko veći i svečaniji nego u mnogim crkvama (Slika 11). O tome svjedoči Marija Bratić:

U našoj crkvi ima napravljeno mesto sa desne strane oltara.¹² Isus ima svoj kovčeg gde leži i to se postavi. Pored se postavi pletena korpica za novac. Ukrasi se sa belim peškirom sa belim vezom. Posle službe se moli kod Isusovog groba. Najpre svećenik čita, hor peva. I u subotu u toku dana je otvoren grob da može da se moli ko želi. Nekada su bili Čuvari Isusovog groba to su vojnici Isusovog groba. Imali su drvena koplja, u tamnoj odeći su ili odelu. Bilo ih je 6 sa jedne i 6 sa druge strane. Čuvali su Isusov grob do 12 sati noću. Sada nema. Običaj se izgubio pre 30 godina ... u vreme velečasnog Tvrтка Tadića¹³ je još bilo. Čuvari groba mogu biti i mladići i oženjeni muškarci.

Slika 11. Isusov grob u crkvi svetog Mauricijusa u Starčevu. Snimila Ivanka Barašević 2019. godine.

¹² Mjesto za Isusov grob je čitava kapelica koja se nalazi u svetištu desno od oltara preko puta vrata od sakristije.

¹³ Od 1970. do 1980. godine.

O Isusovom grobu i njegovim ĉuvarima u Starĉevu svjedoĉi i Lenka BlaŹeniĉ: *Ĉuvali su vatrogasci, dva ĉoveka sa svake strane. Narod ide da ljubi Isusa. Źene su ukrašavale Isusov grob sa peškirimama sa belim vezom i klekne se i ostavljaju se pare, što više novca. To je za crkvu. Ljudi su pre toga štedeli da bi što više novca ostavili kod Isusovog groba. Ćlanovi crkvenog odbora su takođe sedeli i na smenu su ĉuvali Isusov grob. Doneli bi hranu, sir i ulje i vino i rakiju i celu noć se ĉuvalo Isus. Celi crkveni odbor je sedeo kod Źupnika i na smenu su ĉuvali. Imali su posebnu robu (odeću) i šlemove na glavi. Stoje kao kipovi.*

Vinko Rukavina o Velikom petku navodi saŹeto: „Na Veliki petak je veliki post, a u crkvi se obiĉno moli KriŹni put, prisjeća se smrti Isusove na kriŹu, otvara se Isusov grob i postavlja straŹa.“ (ibid.).

Farbanje jaja

Bojanje uskršnih jaja u Starĉevu opisuje V. Rukavina:

„Jedan od simbola koji obiljeŹavaju Uskrs je jaje, koje je simbol Źivota, a obiĉaj je da uskršnje jaje bude obojano tj. ukrašeno ili kako se još znalo reći pisano, pa otud i naziv pisanica. Uz jaja za Uskrs se vezuje i zec kao simbol plodnosti, kao i janje, simbol umiljatosti.

(...) Šaranje ili pisanje po jajima postizalo se na različite naĉine. Jedan od najjednostavnijih naĉina bilo je to da se nabere svjeŹih sitnih trava ĉiji su listiĉi bili razliĉitog oblika. Prije samog farbanja u odabranu boju, jaja su se zamotala najĉešće u rijetku krpu ili najlon ĉarapu, a na samu ljusku se priljubili listiĉi trava kao što su listiĉi maslaĉka, mlade hajduĉke trave, peršuna, divlje jagode, djeteline i sl. Kada su se jaja ofarbala, uklonila krpa ili ĉarapa i listiĉi trave, na ljusci je ostalo neobojeno mjesto kao preslik oblika listiĉa.

Najĉešće su se jaja bojala i kuhala u vodi u kojoj su bile namoĉene ljuske od crnog luka. Da bi se boja od lukovine što bolje primila, voda se posolila što je utjecalo da se ljuska od jaja malo omekša i bolje upije boju. Boja od lukovine bila je tamno Źuta, smeđa do crveno smeđa, a ovisila je o samoj vrsti luka i koliĉini ljusaka koje su se namoĉile u vodu. Crvena boja jaja dobivala se ako su se jaja kuhala u cvekli, zelena od mladog špinata, a Źuta od maslaĉka.“ (2011: 10).

Ovaj naĉin bojanja jaja potvrđuju i kazivaĉi. Jaja su uvijek bojali u ljusci od luka, a ukrašavali su ih cvijećem u ĉarapi. Kazivaĉi veĉinom pri opisu bojanja jaja govore da se jaja *farbaju* ili *šaranaju*. Najĉešće jaja u obitelji boje Źenska ĉeljad s

Slika 12. Unuk Ane Cvetkoviĉ iz Opova boji jaja 2019. godine. Snimila Ana Cvetkoviĉ.

djecom. Tako proživljavaju zajedništvo unutar obitelji i prenose običaj na sljedeći naraštaj. Poneka djeca boje jaja četkicom i bojama (Slika 12).

Kazivači su svjedočili da se jaja boje na Veliki četvrtak, Veliki petak ili Veliku subotu.

Marica Gasenberger iz Opova kaže:

Mi farbamo jaja na Veliki četvrtak a drugi na Veliki petak. Bojimo u lukovini, dobro se opere lukovina, čuva se od ranije. Stavi se u šerpu. (...) Marica sad u farbama crveno, zeleno, lilavo... rastopi boju u nekoliko šerpi na vatru da prokuva a u čarapu stavi grančice ruzmarina, peršunovog lista, maslačka...

Blaženka Horvat iz Opova svjedoči načinu bojanja jaja u svojoj obitelji: *Farbamo na Veliki petak pre podne u lukovini. Milica, snaja, stavi sa biljkama u čarapu pa u lukovinu. Malo farba i u boji sa sličicom za decu.*

Marija Bratić iz Starčeva priča kako su se u njihovoj obitelji bojala jaja:

Prvo jaje ofarbamo crveno, sad u savremenim bojama, a nekada je mama farbala u boji za vunu, i u ljusci od luka. U vodu za farbanje jaja se doda sirće i malo soli da jaje ne primi ukus farbe. Sitni listići od deteline se stave pa se veže u tkaninu ili čarapu da budu šarena. Bilo je i sa voskom pa se naprave šare pa se farba u lukovini. Sada ima drugačijih boja. Mi radimo sada u 4-5 boja, crvena, ljubičasta, zelena, žuta i plava. Zadnjih godina lepimo sličice ili barim čista pa ih stavljam u navlaku od plastike. Posle zalepljene sličice se malo zamasti sa uljem da bude sjajnije.

Jedino Marica Gasenberger iz Opova spominje da je njezina snaha Marica bojala jaja *sa voskom u nekoliko boja*. V. Rukavina opisuje ovu tehniku bojanja jaja:

„Poneke gazdarice osim ovakvog načina farbanja i slikanja jaja, pomagale su se i pisanjem po jajima rastopljenim voskom od svijeće. Na takav način na jajima se moglo napisati razne poruke, a najčešće je to bila Uskršnja čestitka ili nečije ime kome je ofarbano jaje bilo namijenjeno za poklon. Na mjestima gdje je ostao trag od rastopljenog voska, farba se nije htjela primiti, te je opet na taj način jaje postalo pisanica. Ovakvim načinom tj. pisanjem rastopljenim voskom po jajetu, jaje se moglo i obojati u više boja s time da se išlo od svjetlije ka tamnijim bojama, tako da bi jaje na kraju bilo jako šareno. Da bi ofarbana jaja dobila sjaj obično su se premazivala slaninom, ili namaštenim upijajućim papirom.“ (ibid.).

Kazivači su svjedočili da se jaja boje na Veliki četvrtak, Veliki petak ili Veliku subotu. Obojana jaja zajedno s kuhanom šunkom, kruhom, mladim lukom i drugim đakonijama na Uskrs se nose na ranu jutarnju misu na blagoslov jela, blaguju se i daruju gostima, posebice djeci i rodbini.

Lenka Blaženić kaže da su se jaja u njihovoj kući bojala rano na Veliku subotu ujutro, jer su poslije istog dana dolazila djeca i tražila jaja: *Daj baba jaja*. O djeci čestitarima iz Starčeva koji na Veliku subotu dolaze po *šarena jaja* svjedoči i Marija Bratić. O ovom običaju piše i V. Rukavina, s tom razlikom da navodi da su djeca u čestitanje sa svrhom dobivanja jaja odlazili na sam Uskrs (ibid.) Obojana jaja zajedno s kuhanom šunkom, kruhom, mladim lukom i drugim đakonijama na Uskrs se

nose na ranu jutarnju misu na blagoslov jela, blaguju se i daruju gostima, posebice djeci i rodbini.

Farbanje jaja za Uskrs je običaj koji se održava redovito u oba mjesta. Jaja su se bojala od tradicionalnih do suvremenih metoda i svi se danas trude da jaja budu obojana eko bojama tako da budu jestiva (Slika 13).

Velika subota

Na Veliku subotu obavljaju se završne pripreme za Uskrs. Dovršavaju se svi poslovi u kući i dvorištu. Na Veliku subotu se priprema hrana za Uskrs, jelo koje se nosi na blagoslov: *bari* se šunka i/ili kobasice, priprema se mladi luk, bijeli i/ili crni, rotkvice, zelena salata, a ponegdje se spremao i uskrsni kolač.

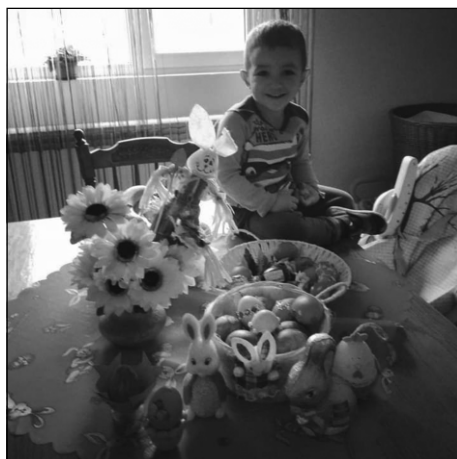
Lenka Blaženić nam je ispričala kako mijesi uskrsni kolač:

... sa germom¹⁴, dva jajeta i malo sala. to se dobro umesi sa mlekom i stavim da iziđe. Onda metem na dasku i malo razdužim i vežem u čvor i opet ostavim da naraste u šerpu i kad izade jedno jaje dobro izmučkam i namažem.

Marica Gasenberger priča o svojim pripremama na Veliku subotu: *Prepodne po dvorištu i spremaju se kolači. Neko peče prase, a mi damo u pekaru. Nekad sam ja u mojoj rerni pekla i jagnjetinu.* Isto svjedoči i Blaženka Horvat s tim da ona kuha šunku u subotu. Marija Bratić svjedoči također da djeca u Starčevu traže šarena jaja već u subotu i o tome kako postoje razlike u običajima i između pojedinih obitelji u istom selu:

Čisti se po kući. U subotu ujutro se prave gnezda u cveću i grmovima gde se stavljaju jaja za decu koja dolaze. Mi u subotu već jedemo barena jaja i barenu šunku ili kobasice i mladi luk i ren za doručak. Peče se prasetina, neki su pekli ili čak pohovali jagnjetinu, ko nema taj je dinstao prasetinu ili pohovao piletinu, u proleće su mladi pilići. Sada se sve češće susreće da se poruči roštilj.

Sveta misa na Veliku subotu navečer je misa Uskrsnuća – Vazmeno bdijenje na kojoj se slavi Isusovo Uskrsnuće po kojem su ljudi spašeni. Liturgijski slavlje vazmenog bdijenja sastoji se od četiri dijela: službe svetla, službe riječi, krsne službe i euharistijske službe. Služba svetla započinje tako da se ispred crkve pali oganj kojega blagoslovi svećenik (Slika 14). Potom se s blagoslovljenog ognja posebnom trskom pale uskrsne svijeeće (Slika 15). Na uskrsnoj svijeeći su urezana grčka slova alfa i ome-

Slika 13. Unuk Ane Cvetković s uskrsnim jajima šaranim na različite načine 2018. godine u Opovu. Snimila Ana Cvetković.

¹⁴ Kvasac.

ga koji označavaju da je Krist početak i svršetak svega, kao i tekuća godina. Uskrsna svijeća se pali s blagoslovljenog ognja. Svećenik s upaljenom uskrsnom svijećom ulazi u mračnu crkvu i za to vrijeme tri puta pjeva „Svjetlo Kristovo“, a puk odgovara „Bogu hvala“. S uskrsne svijeće vjernici pale svoje svijeće (Slika 16). Na taj način se osvjetljava crkva što simbolizira uskrsloga Krista koji je novo svjetlo koje donosi Život. To potvrđuje i posebno svečani hvalospjev svijeći koji potom slijedi. Vrlo su znakovita i misna čitanja Vazmenoga bdijenja. Tako se najprije čitaju tekstovi iz Staroga zavjeta kojih može biti sedam. Nakon svakoga se pjeva ili čita psalam te svećenik moli kratku molitvu. Nakon posljednjeg starozavjetnog čitanja svećenik zapjeva slavu i tada ponovno zavone zvona. Misa se nakon toga nastavlja redovito. Krsna služba podrazumijeva blagoslov krsne vode i obavlja se poslije propovjedi. Obavlja se i krštenje ukoliko ima krštenika, a ako ih nema, obnavljaju se krsni zavjeti: „Velika subota donosi i veliku radost. Uveče se u crkvi slavi Uskrsnuće, pali se nova vatra, nova Uskrsna svijeća, blagoslivlja se Uskrsna voda, pjeva se Aleluja, zvona ponovno zvone, blagoslivlja se hrana koja će se jesti za Uskršnji doručak.“ (ibid.).

Na ovu svetu misu se dolazi svečano odjeveno. Svjetlana Razum svjedoči kako su nekada djevojke na misu uskrsnuća dolazile u svojoj *ponovi* – novoj haljini ili cipelama. Misa uskrsnuća se služi u kasnijim satima navečer ponekad u 9 ili 10 sati navečer, a danas u Oповu i Starčevu oko 8 ili 9 sati navečer jer svećenici dolaze iz Pančeva i imaju i druge obveze. O vazmenom bdijenju svjedoče kazivači:

Ispred crkve se pali vatra, muškarci u dvorištu sprema vatru i samo se žar donese pred crkvu. Blagoslovi se vatra, na veliku uskrsnu sveću svećenik stavi znamenja i ona se zapali sa ognja. Sa nje se pale male sveće koje svi nose, pale i jedni od drugih. U crkvi je mrak kada se ulazi. Ulazi prvo križ pa sveća i svećenik peva Svjetlo Kristovo. Zatim idu čitanja, ima puno čitanja iz Starog zavjeta, kod nas čita dvoje. Peva se slava i onda zvona ponovo dolete. Pevaju se uskrsne pesme. (Marija Bratić, Starčevo)

Slika 14. Vazmeno bdijenje, vlč Robert Pastyik blagoslivlja oganj u Oповu 2019. Snimila Blaženka Horvat.

Marica Gasenberger svjedoči o spomenutim običajima u Opovu:

Obred počinje napolju. Muškarci upale oganj i dva sata ranije. Kada svećenik blagoslovi oganj i veliku uskrsnu sveću, pošto stavi znamenja, onda se posebnom trskom sa ognja pali ova sveća. Trsku godinama uvijenu čuvamo u sakristiji samo za ovaj običaj. Vjernici pale svoje male sveće najpre sa velike sveće, a zatim jedni od drugih. U crkvi je mrak, ulazi velečasni prvi, mi za njim. Velečasni peva „Svjetlo Kristovo“, a mi „Bogu hvala“. Sveću stavi na čirak i počinje misa. Čitanja, ima puno iz Starog zavjeta, sada čita svećenik a nekada su vernici dok je bilo mladih. Pevamo „Veliko je sad veselje duše kršćanske“ i onda se razvezuju zvona. I onda misa ide po redu. Pevaju se uskrsne pesme. Na oltar se postavi uskrsli Isus.

Slika 15. Uskrsnuće, vlč. Robert Pastyik pali uskrsnu svijeću u Opovu. Snimila Blaženka Horvat 2019. godine.

Uskrs

Prema mnogim kazivačima Uskrs je najljepši i najsretniji blagdan u godini. Uskrs je prije dvadesetak godina, a negdje i danas, započinjao nošenjem hrane na blagoslov rano ujutro na ranoj misi. Danas hranu na blagoslov u Opovu samo poneki nose u subotu na misu Uskrsnuća (Slika 17). U Starčevu se Lenka Blaženić sjeća da je njena svekrva sama blagoslivljala hranu svetom vodom.

O blagoslovu hrane svjedoči Blaženka Horvat iz Opova:

*Slika 16. Blagoslov svijeća na Veliku subotu u Opovu.
Snimila Blaženka Horvat 2019. godine.*

Sada nosim ja i još jedna familija u subotu uveče. Kada je bio velečasni Majer, bila je jutarnja misa za posvetu hrane na Uskrs. Hrana se na blagoslov nosi u cegerima (pletenim korpama), ispod hrane se stavi vezeni peškir, zatim se poređa hrana: barena šunka, hleb, šarena jaja, koren rena, crni i beli mladi luk, rotkvice, ja stavim i malo pečenja. Hranu prekrijem sa drugim vezenim peškirom. Stavim i malo trave i koju nascvetalu grančicu. Kada izađem iz crkve, dam deci jaja.

Odmah čim najmlađa djeca ustanu, odlaze u *baštu* i traže darove koje im je zeko donio. Zeko je napravio gnijezdo u vrtu među zumbulima i narcisima u koje je postavio darove. O tome kako je sa sestrom kao mala djevojčica tražila darove govori Svjetlana Razum iz Starčeva:

*Slika 17. Blagoslov hrane na Veliku subotu u Opovu.
Snimila Blaženka Horvat 2019. godine.*

Djeca idu traŝiti poklone u proljetno cvijeće. U ŝbunić se postave farbana jaja, bombonice, jajcad, a poneko dobije još i igraĉku, najĉešće loptu. Vrtovi su imali po sredini stazu i sa svake strane cvijeće. Kod baba Jule i teta Mace Blaŝenić bio je predivan vrt koji bio jako lijepo osunĉan. Moja sestra i ja smo išle traŝiti poklone koje nam je donio zeka.

Marica Gasenberger iz Opova takoĊer potvrĊuje: *Deci se obavezno nešto kupi, igraĉka i stavi se u bašticu meĊu zumbule sa jajima, medenjacom, ĉokoladicama. To donosi zec poklon.*

O tome piše i V. Rukavina: „Ofarbanim jajima najviše su se radovala djeca, a naroĉito kad su išla u Uskršnje jutro u baštu meĊu cvijećem traŝiti što im je zeko donio za Uskrs.“ (ibid.) Nadalje opisuje odlazak djece u ĉestitanje Uskrsa, za koje su kazivaĉi iz Starĉeva govorili da se prakticira na Veliku subotu: „Veselila su se i broju dobivenih pisanica prilikom ĉestitanja Uskrsa kada su s cegerĉićem i škrebetaljkom išli od kuće do kuće, škrebetali, ĉestitali Uskrs i uzvikivali ‘Aj, aj, aja, daj baba jaja’. Veselje im je i ĉinila spoznaja da će se na sam Uskrs imati ĉime ‘tucati’ tj. provjeriti ĉije je jaje ĉvršće i na taj naĉin prikupiti još jaja.“ (ibid.).

Rano ujutro se poĉinje kuhati: *supa*, peće se *jagnjetina* i prasetina, ako netko nije ispekao u subotu. Na Uskrs je najvaŝniji obrok uskrсни doruĉak. Na sveĉano postavljen stol na kojem se prostre ĉist bijeli ili šareni stolnjak s uskršnjim motivima postavi se blagoslovljena hrana (tko je nosio na blagoslov): *barena* šunka, *šarena jaja* u košarici, kruh, mladi luk, rotkvice, hren... Najprije se svi ukućani pomole. Doruĉak poĉinje tucanjem šarenim jajima. Ovaj obiĉaj nisu svi prakticirali. Marica Gasenberger opisuje njihov obiĉaj: *Kod nas je bio obiĉaj tucanja jaja za stolom. Ja sam sa mojim muŝem, sin i snaja, a deca meĊu sobom. Razbijeno jaje su supruŝnici delili meĊu sobom, a deca su delila meĊu sobom.*

Poslije doruĉka se ide na svetu misu. Odlaze u sveĉanoj odjeći, nastoji se odjenuti nešto novo, najĉešće djeca i mladi, u vedrim, proljetnim bojama. Misa je sveĉana i pjevaju se radosne uskrсне pjesme (Slika 18). U Opovu je zadnjih godina svećenik dijelio djeci šarena jaja (Slika 19).

Slika 18. Uskrs, kip uskršlog Isusa na oltaru u Opovu. Snimila Blaŝenka Horvat 2019. godine.

Slika 19. Uskrs 2019. godine. Snimila Blaženka Horvat.

Poslije svete mise sudionici zastanu ispred crkve i čestitaju Uskrs jedni drugima. Popriča se s rodbinom i prijateljima. Potom odlaze kući na svečani ručak. Jede se *supa*, *rinflajš*, meso sa sosom od paradajza, *mirođije* ili višanja. Zatim se jede pečene sa salatom kako svjedoče svi kazivači u oba sela.

Ostatak se Uskrsa provodi u ugodnom druženju s obitelji, posjetima i čestitanju Uskrsa rodbini i prijateljima. Djeca se *tucaju* s jajima. Dijete čije jaje ostane čitavo dobije kao nagradu razbijeno jaje.

Do pedesetih godina 20. stoljeća *igranke* su počinjale već na sam dan Uskrsa navečer kako svjedoči Lenka Blaženić.

Drugi dan Uskrsa odlazi se na misu, posjećuju se prijatelji i rodbina, obilaze se grobovi u oba lokaliteta. Tjedan dana nakon blagdana Uskrsa je *Bela nedjelja* ili *Mladi Uskrs*. Išlo se na svetu misu, a drugih posebnih obilježja nije bilo.

Zaključak

Uskrs je najveći blagdan kršćanstva za koji se vezuju mnoge običajno-obredne prakse u narodu, kao i brojne pobožnosti. U razgovoru s kazivačima utvrđeni su karakteristični običaji uskrsnog razdoblja, a sve ih povezuje osjećaj skromnosti i pobožnosti u razdoblju korizme i Velikog tjedna, koje se mijenja u osjećaje velike radosti, druženja i svečanosti na sam Uskrs. Analizom podataka o običajima prikupljenih u terenskim istraživanjima u Opovu i Starčevu u Banatu ističu se brojni običaji koji su se i dalje održali u svakodnevnom i religijskom životu zajednice.

Uskrsno razdoblje započinje Pepelnicom ili Čistom srijedom kada se održava strogi post te se odlazi na misu na *pepeljenje* čiji se pepeo dobiva od zapaljenih gran-

čica cica maca koje su bile blagoslovljene prethodne godine na Cvjetnicu. Čišćenje posuda na taj dan ostalo je u sjećanju tek pojedinih kazivača u Starčevu. Razdoblje korizme karakteriziraju učestaliji odlasci u crkvu i na križni put, te općenitija pobožnost. Zabranjuju se bilo kakve vrste zabava i svadbe, ali mladi su nalazili načina za druženje. Cvjetnu nedjelju karakterizira svečani odlazak u crkvu, procesija i blagoslov mlade vrbe, poznate kao *maca*. Blagoslovljene grančice nose se u domove i stavljaju na vidljivo mjesto gdje se čuvaju sve do iduće Cvjetnice. Grančice se čuvaju kako bi donijele mir u kuću i štitele ju od svih nepogoda. Umivanje u laticama cvijeća nije zabilježeno.

Nakon Cvjetne nedjelje od velike je važnosti u životu svakog vjernika i sveto Trodnevlje – Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota. Ovi dani su u znaku posljednjih priprema za Uskrs, a na same dane svetog Trodnevlja u pravilu se u polju i sa zemljom nije smjelo raditi ništa jer se vjerovalo kako je Isusovo tijelo položeno u zemlju, a rad na zemlji bilo bi iskazivanje nepoštovanja. Veliki četvrtak karakterizira pranje nogu u župnim crkvama, vezivanje zvona koja su zamjenjivale drvene *čegrtaljke*. Na Veliki petak je, kao i na Čistu srijedu, strog i zapovijedan post te se najčešće jede riba, *krompir* salata, *paradajz čorbe* i kokice, između ostalog. U župnim se crkvama održava i veliki križni put, bojuju se jaja, ponegdje i na Veliku subotu, kada se sprema kuća za dolazak blagdana. Od Velikog petka organizira se čuvanje Božjeg ili Isusovog groba sve do samog uskrsnuća na Veliku subotu, koje se slavi u svim crkvama. Blagoslivlja se vatra, pjeva se uskrsnoj svijeći i odvezuju se zvona kao znak velike slave Isusova Uskrsnuća. Odrasli pripremaju i gnijezda od trave kako bi djeci zeko ostavio darove koje će ujutro na dan Uskrsa tražiti u dvorištu. Na večernju misu u Veliku subotu ili u rano ujutro na dan Uskrsa nosi se i hrana na blagoslov u korpama, *cegerima* prekrivenim vezanim *peškirima*. Od hrane se uvijek nose *šarena jaja*, *barene* kobasice, *barena* šunka, hren, mladi luk. Ta se hrana blaguje za doručak ali i kroz ostatak dana. Za ručak se jede *supa*, *sos*, *krompir*, pečenje, salata.

Nakon uskrsne mise i svečanog nedjeljnog ručka ostatak se uskrsnog blagdana provodi uz ugodno druženje s obitelji i prijateljima. Dan poslije Uskrsa, Uskrsni ponedjeljak, obilježen je daljnjim druženjem i posjetom prijateljima i rodbini. Tjedan dana nakon Uskrsa je *Bela nedjelja* ili *Mladi Uskrs*, a time i završavaju običaji vezani uz blagdan Uskrsa. Može se primijetiti izrazito bogatstvo i raznolikost uskrsnih običaja koji se i dalje prakticiraju u obiteljima banatskih Hrvata, ali i onih koji su ostali tek u sjećanjima kazivača, a kojih se oni s velikom radošću i veseljem prisjećaju. Nekih od tih običaja, poput igranja korizmenih igara i ljuljanja, koji su karakteristični za područje zapadnog Starčeva, prisjećaju se još samo pojedini kazivači.

Literatura i izvori

- Maračić, Ljudevit Anton. 1991. Dani vazmenog slavlja. *Pisanica*, ur. Željko Obad. Zagreb: Otvoreno sveučilište, 7-18.
- Rukavina, Vinko. 2005. Uskrs. *Starčevačke novine*, 31. ožujka, broj 132: 10.
- Rukavina, Vinko. 2011. Uskrsnja jaja. *Starčevačke novine*, 30. travnja, broj 207: 10.

s. n. s. a. Sedam stvari koje vi svaki katolik trebao znati o korizmi. <https://www.bitno.net/vjera/formacija/sedam-stvari-o-korizmi-korizma/> (pristupljeno 15. srpnja 2020.)

Popis kazivača

Starčevo

Lenka Blaženić, rođena 1933. godine.
 Marija Bratić, rođena Barašević, 1949. godine.
 Ivanka Barašević, rođena 1954. godine.
 Svjetlana Razum, rođena Blaženić 1955. godine.

Opovo

Blaženka Horvat, rođena 1948. godine.
 Marica Gasenberger, rođena 1949. godine.
 Zlatimir Kirhner, rođen 1957. godine.
 Đurica Šulc, rođen 1953. godine.

Summary

Easter customs in Starčevo and Opovo

The aim of this paper is to present the results of field research of Easter customs of Croats in the territory of Banat in the Republic of Serbia, conducted on December 10, 2019 and from 18 to 23 March 18 to 23, 2020 in Opovo and Starčevo. During the field research there was an attempt to determine the peculiarities of customary ritual practices in the period from Ash Wednesday – Holy Wednesday to Easter Monday, including the period of Lent, Palm Sunday, Holy Week and Easter. This work covers the period from the beginning of the 20th century until today. The research of Easter customs in these villages is based on the testimony of their participants, taken from the transferred knowledge, as well as from their memory of the customs as they were in the past and as they have remained to this day in their families.

Keywords: Easter, customs, Croats, Banat